

Aubusson, el viver de la tapisserie francesa

Laia Guillaumet Vilà
Atelier-Musée des Cartons de Tapisserie
laia.g89@gmail.com

El present reportatge ens endinsa en l'univers que gira entorn la producció de tapissos des de l'experiència professional darrerament viscuda a l'Atelier-Musée des Cartons de Tapisserie d'Aubusson, una antiga població situada entre el Limousin i l'Aubergne, a la regió de la Creuse, coneguda pel seus verds paisatges, ben bé a noranta quilòmetres de Limoges. El programa Eurodyssée està destinat a l'intercanvi de joves, entre 18 i 30 anys, recentment graduats a la universitat, entre certes regions d'Europa. Els permet realitzar una estada de pràctiques durant 3 fins a 7 mesos per tal de fer-los entrar en contacte amb el mercat laboral fora del seu àmbit regional. Pertant, és en el marc d'aquest programa que s'ha pogut desenvolupar aquesta experiència professional. Per una banda, la beca Eurodyssée cobreix pràcticament totes les despeses de l'estada, a més d'un curs de llengua i una bateria àmplia d'activitats culturals. Per l'altra, ofereix un assessorament i un suport constant pel què fa als tràmits i a les gestions que tota persona ha de fer quan canvia temporalment de lloc de residència a un altre país. Amb tot, aquesta oportunitat purament formativa no només juga un rol importantíssim en un col·lectiu inquiet i amb grans aspiracions professionals sinó que s'ha d'entendre com una experiència integral. Fer un salt a una realitat molt diferent a la que s'està acostumat, posar a prova la seva capacitat d'adaptació i habilitats socials, aprendre l'idioma, però sobretot conèixer l'àmbit professional al qual en un principi vol el participant acabar formant-ne part.

Durant sis mesos vam conèixer com era el

procés i la tècnica de la confecció de tapissos, avui gairebé oblidat, i la importància dels cartons de tapisserie. Des del passat al present el terme cartó fa referència a aquell esbós, pintura o dibuix, ja sigui a escala o en dimensions naturals, que es realitza abans d'efectuar la versió definitiva d'una pintura, una escultura, un fresc o una tapisserie. En aquest context, el cartó de tapisserie es pot definir com aquell model emprat per a la seva realització. Per tant, cartó i tapisserie són conceptes indissociables que requereixen el treball coordinat d'un equip de professionals. Pintor (*peintre-cartonnier*), teixidor i tintorer, seran els artífexs encarregats de cenyir-se a les convencions de cada època i a la voluntat del seu comitent. Segons el tipus d'encàrrec i el període històric en què s'inscriu l'obra, el cartó serà concebut amb més o menys matisos. Els materials, els suports i les tècniques pictòriques també quedaran determinades per totes aquestes qüestions: del dibuix a carbonet sobre un *papier-chiffon*¹, a la pintura a l'oli sobre tela fins al *gouache* sobre paper gruixut. Amb l'evolució d'aquest *savoir-faire* al llarg de cinc segles d'història, el cartó esdevé més detallat tot enriquint la paleta de colors. El moment de màxima esplendor a nivell de destresa tècnica es dona al llarg del segle XVIII i XIX. No obstant, l'entrada a la modernitat comporta una tendència a la simplificació. Al segle XX, es desenvolupen els cartons numerats. En primer lloc, el color comença a reduir els múltiples degradats per tornar-se més pla fins a perdre'l completament en pro de la codificació numèrica. Per aquesta raó, l'ofici de *peintre-cartonnier* perd importància, quedant finalment eclipsat pels nous sistemes d'edició i impremta digital, capaços de realitzar la còpia, l'ampliació i la inversió del model amb major rapidesa

¹ El *papier chiffon* és un suport fet de pasta de paper, fibres vegetals amb fragments de teixit.

Fig. 1. Cartó de tapisseria de temàtica galant. Aquest *gouache* sobre paper del segle XX és una còpia d'un cartó de finals del segle XV – principis del segle XVI. La tapisseria original de procedència flamenca s'exposa actualment al Musée de Cluny de París. El fons respon a l'estil *millefleurs*. Aquest estil es desenvolupa durant l'Edat Mitjana a Europa, principalment a França i Flandes i consisteix en omplir el fons dels llibres il·luminats i dels tapissos de gran varietat de petites plantes i flors de manera dispersa i aïllada. Aquesta concepció va lligada a la manca de paisatges o perspectives en les decoracions murals així com una certa predisposició per l'*horror vacui*. Per a la confecció de les figures, els seus executors s'han valgut de la tècnica de la reutilització de models per tal de mecanitzar la producció. Per aquesta raó, els personatges de la composició sembla que s'ignorin. En aquest context, els *pochons* són fragments de cartons d'un motiu principal que seran posteriorment enganxats per mitjà de cola o agulles a un nou fons.

Fig. 2. Demostració de *tissatge* d'una tapisseria amb un teler de *basse-lisse* a la Maison du Tapissier.

i eficàcia. Avui, els pocs professionals que encara queden d'aquest ofici o bé treballen molt poc o bé ja s'han jubilat.

S'entén per tapisseria aquell teixit confeccionat a través del creuament dels fils de la trama (els fils disposats perpendicularment) als fils de l'ordit (aquells fils longitudinals tensats en la llargada del teler), de manera que els fils de la trama cobreixen completament els fils de l'ordit. En el cas dels tapissos de *basse-lisse*,² la tècnica principal de la regió que ens ocupa, el cartó sol partir d'un esbós o d'una maqueta en petites dimensions i per aquest motiu, el cartó és l'ampliació

² El teler de *basse-lisse*: es tracta d'un teler horitzontal. El cartó se situa sota els fils de l'ordit en extrema tensió. La manera de teixir és completament oposada al teler vertical, destinat especialment a la producció de catifes. La paraula *lisse* fa referència a la barra de fusta, on penja cada un dels fils de l'ordit. Aquestes barres estan lligades als pedals del teler, ubicat als peus d'aquest i d'aquesta manera és possible separar els fils parells dels imparells. L'obertura de l'ordit permet que passin els fils de la trama, agrupats per olors i enrotllats en unes peces de fusta anomenades *flûtes*. A cada passada, cal tensar i pentinar el tupit entramat amb l'ajuda d'un instrument anomenat *grattoir*.

a escala d'aquest dibuix previ, segons les mides definitives de l'obra. Com en els gravats, aquest model queda invertit per tal de facilitar la feina al teixidor. Per contra, en el cas dels telers verticals, especialment utilitzats per a la confecció de catifes, el cartó es projecta en els fils del teler amb un mirall. Tanmateix, és important recalcar que el *lissier*³ ha de fer un treball minuciós donat que no tindrà ocasió de veure la seva peça del dret fins al final, quan talli els fils de la chaîne i doni la volta a la peça, el que tècnicament s'anomena *la tombée de métier*.

Amb tot, com en qualsevol àmbit, si un model agrada s'acabarà reutilitzant notables vegades. El cartó, com a instrument que ha de servir de guia per a la tapisseria, pot ser copiat, tallat en bandes si es tracta d'una peça de grans dimensions, manipulat amb afegitons enganxats amb cola o agulles i, finalment, arrugat o enrotllat sota els fils del teler. Per aquesta raó, no es conserven cartons molt antics. La gran majoria són còpies datades de finals del segle XIX o del segle XX amb motius de diferents èpoques, des de finals de l'Edat Mitjana als nostres dies. Degut aquest caràcter instrumental, el cartó no ha tingut la mateixa consideració artística que ha tingut la tapisseria. Per aquest motiu, amb el pas del temps, aquestes obres han acabat caient en l'oblit i moltes d'elles, han quedat amagades en les polsoses i humides golfes de les vivendes dels treballadors de les fàbriques de tapissos, avui la gran majoria desaparegudes. Paral·lelament, les fàbriques de cartons que havien gaudit de multiplicitat d'encàrrecs al llarg del segle

³ Professional dedicat al tissatge de tapissos. Aquesta manera d'anomenar-lo el diferencia de l'altre ofici de *tapissier*, destinat a entapissar mobles. El nom prové d'una de les peces del teler, que envolten els fils de l'ordit per tal de separar els fils parells dels fils imparells i permetre el pas de la *flutte*.

Aubusson, el viver de la tapisseria francesa

Laia Guillaumet Vilà

Fig. 3. Postal que mostra l'interior d'un taller de cartons d'Aubusson a principis del segle XX

XIX i principis del segle XX, començaren a entrar en decadència a finals del segle XX. En resum, eren peces relegades als circuits interns dels tallers i les manufactures.

L'Atelier-Musée des Cartons de Tapisserie es troba ubicat en un dels barris més antics d'un poble de postal anomenat Aubusson al bell centre de França. Cèlebre per la seva producció tèxtil en l'art de la *lisse*, Aubusson és un poble molt menut de carrers tortuosos i empedrats i cases velles amb teulades en ruïnes. És també el centre més important de tissatge de tapissos i tapisseries a França. Des del 2009, el seu *savoir-faire* ha quedat inscrit en el llistat de Patrimoni Immaterial de la Humanitat per l'UNESCO. Malgrat la seva casuística de municipi petit i allunyat dels grans centres urbans, aquest indret pintoresc compta amb una xarxa d'artesans i artistes locals remarcable. El museu de cartons, obert des de l'any 2012, es troba inserit en el teixit artístic local i tot i ser un projecte molt jove, en qüestió de poc temps, s'ha acabat consolidant com a referent indispensable per tal de comprendre el procés de fabricació de la tapisseria. Val a dir que la difusió i posada en valor de la tècnica de la tapisseria està enfocada de cara a un turisme estacional molt marcat.

Durant aquest període de pràctiques, en el context d'aquest museu, el becat té ocasió de donar suport a gran part dels àmbits

que es consideren bàsics per al seu bon funcionament. La primera i més necessària, sobretot durant la temporada estival, era la posada en valor d'aquest patrimoni menystingut a través de la implementació de visites guiades en francès i anglès. Entre visita i visita, podien sorgir altres menesters que formen part del dia a dia de tot espai museístic: manteniment, neteja, organització, inventari... Tasques que d'antuvi resultaven menys atractives que les visites guiades però per les quals també calia passar. Tampoc faltaren les visites obligades a tots els tallers, manufactures i espais patrimonials de la regió. Convé destacar la visita a la Manufacture Saint-Jean i la Manufacture Robert Four, dues de les poques fàbriques de tapisseria encara operatives, la galeria i taller de restauració de tapissos Espaces Tapisserie Aubusson,

Fig. 4 Aubusson, vist des d'un dels seus miradors

ubicada a l'altra banda del riu, la casa-museu Maison du Tapisier i el Musée Jean Lurçat, el museu municipal on es preserven els grans tapissos més antics i les produccions contemporànies més espectaculars.

Amb l'arribada del fred, minvà notablement la feina de guia, sent una molt bona ocasió per desenvolupar altres projectes dins l'àrea del coneixement de la història de l'art amb petites actuacions de caràcter documental i de gestió cultural. Per exemple, la creació de cartel·les, redacció de textos per a

Fig. 5. Vistes de la façana de l'*Atelier-Musée des Cartons de Tapisserie* d'Aubusson. Els tres edificis que componen el museu, ubicats al costat del riu La Creuse aprop del centre històric d'Aubusson, estrobaven pràcticament en ruïnes quan van ser rehabilitades pel museu. Gràcies a una subvenció estatal, es va poder efectuar la reforma esmentada.

exposicions temporals o el guió per a una visita guiada adaptat al públic infantil, la confecció de fitxes per catalogar les obres del museu fins a l'assistència a esdeveniments culturals lligats al tarannà de l'espai, activitats totes elles representatives del treball realitzat. El taller de restauració es va convertir en un veritable repte, ja que vam descobrir que la restauració no només requereix un alt grau de precisió, pulcritud i paciència sinó que cal un altíssim coneixement tècnic pel què fa l'obtenció dels colors i la seva barreja, i el tipus de pinzellada emprada. En qualsevol cas, les habilitats artístiques queden completament relegades a un segon terme davant una peça a restaurar.

Un altre episodi curiós a destacar durant aquests mesos fou l'assistència a una de les fires de restauració i salvaguarda de patrimoni arquitectònic, material i immaterial més reputades de París, el *Salon International du Patrimoine Culturel*. En aquest esdeveniment, un *stand* acollia quatre professionals del Limousin, entre ells a la

directora del museu, Chantal Chirac. Per tal de donar-se a conèixer, en un mateix espai es presentaven les dues vessants d'una mateix grup obres de l'artista Edouard Dégaine. El cartó i la tapisserie eren exposats un al costat de l'altre, copsant envers i revers de ben aprop, tal i com ja s'havien mostrat en una exposició temporal del museu. Aquest plantejament permetia parlar de la tasca realitzada per l'associació AM'Carta, així com de les controvèrsies que suposa la restauració en ambdós suports.

Per entendre la importància de la tasca dels *stagiaires* en un museu d'aquestes característiques és indispensable fer referència a les particularitats d'aquest espai i els seus orígens. La història de l'*Atelier-Musée des Cartons de Tapisserie* d'Aubusson parteix de l'activitat empresarial d'una restauradora de cartons de procedència parisenca. Col·leccionista i antiquària per vocació, restauradora per professió, a l'establir-se a Aubusson, el caràcter inquiet i emprenedor de Chantal Chirac es resistia a deixar de banda aquest problema de pèrdua d'identitat que regia la realitat aubussonaise. Amb el pas dels anys, va poder reunir una important col·lecció de cartons representatius de cada època, comprats sobretot a la dècada dels noranta en cases de subhastes de París. Per una banda, una part d'aquestes obres va ser restaurada. Per salvar el mal estat dels cartons, la majoria malmesos per la humitat i el seu ús a les manufactures, aquests eren enganxats sobre un bastidor i després de diverses intervencions, sortien de nou al mercat presentats com a objectes decoratius. Per l'altra, aquells cartons més singulars i representatius per a la història foren destinats a un projecte molt ambiciós: un museu. Amb el recolzament indispensable d'un petit cercle d'amics i amb el suport econòmic dels seus mecenes, l'edifici contenidor de la col·lecció que ens ocupa va ser rehabilitat

Fig. 6. Visita guiada als representants d'una entitat bancària que va finançar l'adquisició pel museu d'una sèrie de cartons sobre *Les Fables de La Fontaine*, els quals van formar part d'una exposició temporal que vam comissariar.

i una exposició permanent composta per tres estances va poder obrir-se al públic.

Aquesta aproximació al panorama cultural d'aquest viver de les arts tèxtils permet especialment conèixer un model atípic de museu, gestionat integralment per una associació AM'Carta. A diferència del nostre context, a França existeixen dues paraules per designar aquelles persones que porten a terme algun tipus de tasca altruista: el voluntari i el *bénévole*. Els *bénévoles*, majoritàriament persones jubilades, s'involucren en una organització sense compensació econòmica o material. En contrapartida, adquireixen una valuosa experiència professional i personal. Com és el cas del Musée des Cartons de Tapisserie, hi ha organitzacions que funcionen només amb *bénévoles* associats. Per tant, l'espai es nodreix de la quota dels socis que a la vegada

participen activament en les activitats que s'organitzen. Els ingressos venen de diferents vies: el lloguer de sales per a exposicions temporals, les comissions de cada espectacle organitzat des de l'entitat, el cost de cada entrada per a la visita al museu i, sobretot, de fonts de finançament privades i públics. Els *sponsors* no s'han d'ometre, ja que hi juguen un paper important quan les subvencions públiques, sovint insuficients, no arriben per plantejar un creixement gradual. En certa manera, es poden trobar similituds amb les *kunstverein* alemanyes, per les quals en números anteriors d'aquesta revista, se'ls ha dedicat un reportatge. En conjunt, la suma de totes aquestes entrades permet el manteniment de l'espai i l'estada dels *stagiaires*. En altres paraules, el Musée des Cartons de Tapisserie exemplifica la llarga tradició d'associacionisme d'*amateurs* d'art com a base essencial del model cultural del país. El gran risc de tot plegat és que la seva continuïtat depèn exclusivament de la dedicació dels seus voluntaris. Per tant, convé preguntar-se si és suficient el recolzament per a què una entitat sense ànim de lucre, versada a la dinamització de la cultura i l'art local d'un poble tant petit, pugui i continuï sent sostenible.

Fig. 7. La restauradora i principal responsable del museu, Chantal Chirac en el seu taller en el moment de fer uns retocs a la part inferior d'un cartó. Aquest gouache servia per a un capçal de llit i amb una escena de *Les fables de la Fontaine*.